

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, merve-karamanli@hotmail.com

ÖZET: Bu çalışma, kadının yüzyıllardan beri süregelen dışlanmışlığını ve bu dışlanmışlığın demokrasi içerisinde kendini nasıl yeniden ve yeniden ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak demokrasi kavramının farklı tanımları ele alınarak, 5. yüzyıldan günümüze kadar olan gelişimi kısaca anlatıldı. İkinci olarak, Antik Çağ’da ve Toplum Sözleşmesi’nde kadının dışlanmışlığının nasıl ortaya çıktığı, dönemin düşünürlerinin fikir ve yapıtlarından örneklerle görünür kılınmaya çalışıldı. Daha sonra, tüm bu dışlanmışlığın günümüze taşındığı ve liberal demokrasi içinde yeniden üretildiğinden hareketle, günümüz liberal demokrasilerinin eksiklikleri tartışıldı. Son olarak ise, çalışmanın esas amacını oluşturan ‘dışlanmışlık’ın ortadan kaldırılması için neler yapılabileceği feminist bir bakış açısı ile ortaya koyuldu.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, liberal demokrasi, feminizm, kadın, dışlanma

DEMOCRACY AND WOMAN: “THE STORY OF AN EXCLUSION”

ABSTRACT: This article aims to express women’s marginality which has gone on for decades and turning out this marginality again and again in democracy. In this context, firstly, different definitions of democracy are taken in hand and its’ history that moved on since fifth century until present is related briefly. Secondly, the question of how women’s marginality which appeared in Ancient Regime and Social Agreement is faded in by using intellectual’s thoughts and works in that century. After that, in contemplation of all this marginality was moved to the present and is reproduced within liberal democracy, the imperfections of contemporary liberal democracies are explicated. Finally, the question of what can we do to remove this marginality is tried to debate in a feminist view.

Key Words: Democracy, liberal democracy, feminism, women, marginality

1. Demokrasi

1.1. Tamm

Üzerinde anlaşmaya varılan en kesin noktalardan biri *ihtilaflı* olduğu fikri olan demokrasinin geçmişi Antik Yunan’a kadar götürülebilir. Nitekim demokrasi, Yunancada halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamındaki *demos* ile egemen olmak, iktidar kullanmak anlamındaki *kratein* kelimelerinden oluşmaktadır (Schmidt, 2002, s. 13). Kelime anlamı önem taşımakla birlikte, Sartori’nin de belirttiği gibi (1996, s. 8-9), demokrasi yalnızca kelime çevirisinden ibaret değildir. Demokrasiyi anlamak ve daha iyi tanımlayabilmek için hem ideal hem de pratik demokrasiyi göz önünde bulundurmak ve bu ikisini birlikte ele almak gerekir.

Demokrasiden ilk bahseden düşünürlerden biri olan Platon’un “en iyi ve en kötü yönetim biçimleri” tasniflemesinin tam ortasına yerleştiği demokrasiden daha sonra Aristoteles bahsetmiş ve onu “çokluğun sınıfsal çıkarı izleyen yönetimi” olarak tanımlamıştır. Fakat Aristoteles’in *demokrasi* dediği bu yönetim biçimine aşırı demokrasi; “çokluğun genel yararı izleyen yönetimi” olarak tanımladığı ve *politea* dediği kavrama ise ılımlı demokrasi denilebilir (Şenel, 2011, s.186).

Başta söylendiği gibi, demokrasinin ihtilaflı bir kavram olması dolayısıyla, Platon ve Aristoteles’ten sonra gelen birçok düşünür de demokrasiyi farklı bakış açılarıyla tanımlamıştır. Dahl demokrasiyi “kolektif ve bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemi” olarak tanımlarken (Dahl, 1993, s.6); Duverger, “yöneticilerinin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim” olarak tanımlar (Sezen, 1994, s.37). Lipson’a bakıldığında ise ‘hak’ları ön plana çıkararak, demokrasiyi “vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir yönetim şekli” (Lipson, 1993, s.17) olarak tanımladığı görülür. Aslında tüm bu farklı tanımlamalar *ideal* demokrasinin ne olduğuna dair olanlardır. Elbette ki uygulamada, yapılan bu tanımlamalardaki tüm özellikleri içeren bir demokrasi görmek mümkün değil. Tam bu nokta, Dahl’ın da belirttiği gibi, belki de demokrasi konusundaki kafa karışıklıklarının temel sebebidir (Dahl, 2001, s.27).

Peki, günümüzde demokrasi nasıl algılanmakta ve/veya tanımlanmaktadır? Bu sorunun cevabı daha çok *kurumsal* düzeyde ele alınmaktadır. Ve demokrasi tanımı da bu bağlamda yapılmaktadır. Buna göre demokrasi, “yöneticilerin düzenli aralıklarla yönetilenler tarafından serbest seçimle belirlenmesi” olarak tanımlanmaktadır (Touraine, 2002, s. 44). Şüphesiz bu tanım demokrasiyi yalnızca kurumsal alana sıkıştırarak kısırlaştırmaktadır. Bir diğer tanım da Holden’a¹ aittir. Ona göre demokrasi, “kamu siyasetine ilişkin önemli sorunlar hakkındaki temel belirleyici kararları bütün halkın pozitif veya negatif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu bir siyasal sistemdir.” (akt: Pustu, 2005, s.122). Bu tanımdan hareketle, demokrasinin yalnızca ‘kamu siyaseti’ne dair kararlar alabilme ile bağdaştırılması doğru mudur? Demokrasinin içerisine bireylerin bizzat kendileri ve kendilerini ilgilendiren konularda da özgürce karar verebilmesi girmez mi? Aslında, demokrasi ile ilgili yapılan tüm tanımlamalarda eksik bulmak mümkündür. Çünkü demokrasi geniş olduğu kadar tartışmalı bir kavramdır ve dolayısıyla tam bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir.

¹ Holden, B. (1988), *Understanding Liberal Democracy*, London

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

1.2.Kısa Tarihçe

Demokrasi, ilk kez M.Ö. 5. yy.da Yunanlılar arasında ortaya çıkmış ve ilk defa Yunanlı tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır (Erdoğan, 2003, s. 232). Demokrasi ile ilgili ilk yazılı kaynağa da Herodot Tarihi’nde rastlanmıştır (Berkcan, 2005, s. 7).

Yunan şehir devletleri arasında demokrasinin beşiği olarak görülen Atina, katılımcı demokrasinin ilk örneğiydi. Belli politik kurumlarda yurttaşların yer alması sağlanıyor ve alınan kararlara katkıda bulunmasına olanak veriliyordu (Dahl, 2001, s.12). Ancak demokrasinin ilk ve eşsiz örneği sayılan Atina demokrasisi, her ne kadar yurttaşlara kurumların kapısını açar gibi görünse de, gerçekte halkın belli bir kesimine bu hakkı tanımaktaydı. Başta kadınlar olmak üzere, köleler ve ‘meteikos’ denilen yabancılar bu süreçten dışlanmaktaydı. Nitekim yurttaşlık statüsü verilmeyen bu grupların gündelik işleri yerine getirmeleri, yurttaşların politikayla ilgilenmek için ihtiyaç duydukları boş zamanı olanaklı kılan şeydi (Benhabib, 1992, s.93).

Demokrasi, bir diğer *halkçı yönetim* şehri olan Roma’da da hemen hemen Atina ile aynı zamanlarda kendini göstermeye başlamıştı. Ancak burada *demokratia* terimi yerine *res publicus*, yani ‘halka ait olan şey’ terimi kullanıldı (Dahl, 2001, s.12). Fakat burada da aynı Atina şehri gibi, *halk*, herkesi kapsayan bir tanımlamaya atfen kullanılmamıştı.

Ortaçağ’a gelindiğinde, demokrasiye katkı sağlayacak ilk adımın 1215 yılında kabul edilmiş olan *Magna Carta Libertatum* ile atıldığı görülür. Devamında ise *Petition of Rights* (1628), *Habeas Corpus Act* (1640) ve *Bill of Rights* (1689) bildireleri kabul edilmiştir. Bu üç bildirge daha yerel düzeyde etki etmekle birlikte, demokrasinin gelişimine dair asıl etkiyi 1776 *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* ile 1789 *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi* yapmıştır² (Berkcan, 2005, s.10-12). Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan bu iki olay, daha sonraki demokratik inançların ve kurumların önemli unsurları olmuştur (Dahl, 2001, s.21).

1600’lerden sonra artmaya başlayan demokratik eğilimler 2. Dünya Savaşı’ndan sonra daha belirgin hale gelmiştir. 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile başlayan bu süreç, sonrasında kadın ve çocuklara yönelik olarak hazırlanan anlaşmalarla, yaşam hakkını düzenleyen ve hukuki güvenceler sağlayan metinlerle devam etmiştir. Teoride *demokratik gelişim* için oldukça yol kat edilmiş olmasına rağmen, pratikte, mutabakata varılan bu anlaşma ve metinlere ne kadar dikkat edildiği büyük bir soru işaretidir. Nitekim demokrasiye büyük katkılar sağladığı belirtilen Bağımsızlık Bildirgesi’nden sonra bile, başta Amerika olmak üzere dünyanın birçok yerinde siyahlara ve kadınlara yönelik ayrımcı davranışlar uzun süre devam etmiştir.

Ortaya çıktığı ilk tarihten bugüne demokrasinin en büyük problemi, temeli olan ‘halk’ın kimleri kapsadığına yöneliktir. Genel manada bakıldığında, *halk* dendiğinde o yerde yaşayan herkesi kapsayan bir yapı akla geliyor olsa da, Atina’dan bugüne gelindiğinde değişen çok şey olmasına rağmen *dışlayıcı* anlayış halen devam etmektedir.

Bugün halkın ‘bütün yetişkin üyeler’den oluştuğu genellikle kabul görse de, gerçekte *tüm yetişkinler* halk kavramına dâhil değildirler (Erdoğan, 2003, s.235). Özellikle 20. yüzyıla kadar kadınlar *halk* kavramının dışında bırakılmıştır. Bugün, seçme-seçilme hakkı konusunda kadınlar haklarını elde etmiş olsa da, demokrasiye ilişkin olan diğer birçok kavram konusunda sıkıntı çekiyor olmaları halen bir *dışlanma* ile karşı karşıya olduklarının en önemli göstergesidir.

2.Kadın ve Demokrasi

“Herkes yasayı kadınlara ve çocuklara söyler³.”

2.1.Antik Çağ: Serüvenin Başlangıcı

Demokrasi, daha önce belirtildiği gibi, ilk olarak Antik Yunan’da ortaya çıkmış ve bu dönem adeta *demokrasinin altın çağı* olarak görülmüştür. Bu tür bir görüşün hâkim olması gerçekten günümüze kadar görülen *en iyi* demokrasinin Atina’da olması dolayısıyla mıydı, yoksa doğrudan demokrasi örneğinin Atina demokrasisi ile sınırlı kalması sebebiyle miydi? Bu soru, bugün *kutsal* bir değer atfedilen Atina demokrasisinin aslında ne denli dışlayıcı olduğunu anlamaya yardımcı olacak argümanları ortaya koyması açısından önemlidir. Zira *Kadim Yunan*, hep ortaya konulanın aksine, oldukça dışlayıcı bir demokrasi anlayışına sahipti. Ve o günden bugüne, dışlayıcılığa maruz kalma durumu değişmeyenler yalnızca kadınlardı.

Yunan demokrasisi kararların kolektif olarak alındığı bir kent sistemi idi. Bu demokrasinin klasik formülünde topluluk, bütünüyle kendi içinde yok ettiği kişiye ne bir korunma alanı ne bir bağımsızlık payı bırakmaktaydı. Polis, onu oluşturan bireylerin tümüyle ona bağımlı olması anlamında ‘egemen’di. Yunanlılar ve Romalılar *insan* dediklerinde amaçladıkları kendi ‘civitas’larının⁴ vatandaşlarıydı (Sartori, 1996, s.310-311). Fakat bu *vatandaşlık* elbette ki herkesi kapsamamaktaydı. Kadınlar, köleler, fakirler ve yabancılar bu tanımın dışında bırakılmıştı.

Antik Yunan dünyasına has olarak gösterilen *bu* demokrasinin bütün özgünlüğü ‘demos’a, demosun oluşumuna ya da bileşimine ilişkin gerilimlerle hem şekillenen, hem bu gerilimleri sürekli taşıyan bir rejim oluşudur. Zira burada, halkı halk yapan şeyin

² Adı geçen bildirge ve anlaşmaların ayrıntılı metinleri için bkz: Bozkurt, E. (2011), *İnsan Hakları Temel Metinler*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

³ Homeros IX, 2003, s. 114

⁴ ‘Civitas’ terimi, Romalılar tarafından ‘site, şehir devleti’ anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Eski Yunan’da ise ‘civitas’ın yerine ‘polis’ terimi kullanılmaktaydı. ‘Polis’ teriminden farklı olarak, ‘civitas’ın *yurttaş* anlamında kullanıldığı da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Polis.html>

arkasında Atina'ya içkin büyük bir eşitsizliğin ve yoksunluğun olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Demokrasi, daha önce belirtildiği gibi, daha baştan demosun inşa ediliş tarzı nedeniyle, belirli kesimlerin demostan dışlanması sebebiyle siyaseten özürdür (Ağaoğulları, 2011, s.47).

Halkçı yönetim Yunan'da ortaya çıktığı sıralarda İtalyan yarımadasındaki Roma şehrinde de kendini göstermeye başlamıştı. Ancak Romalılar kendi sistemlerine *cumhuriyet* anlamına gelen *republic* adını koymayı tercih ettiler. Bu yönetime katılma hakkı başta soylular veya aristokratlarla sınırlıydı. Fakat zor uğraşların sonunda *plebler* de yönetime katılma hakkı kazandı. Ancak 20. yy.a kadar sürecek olan kadın dışlanışlığı, Atina'da olduğu gibi burada da halen mevcuttu (Dahl, 2001, s.12-13).

Eşitlikleriyle övünen Vikinglerde de durum farklı değildi. Övündükleri bu eşitlik, sadece özgür *erkekler* için geçerliydi (Dahl, 2001, s.18).

Antik Yunan'ın en önemli düşünürlerinden Platon aslında bir demokrasi düşmanıydı. Ancak ortaya koymuş olduğu *ideal devlet* fikrinde erkeklerle verdiği yetkilerin aynı kadınlar da vermekteydi. Yani kadınlar hem sorumlulukta hem de katılımında erkeklerle aynı konumdaydılar. Buna rağmen, erkeklerin kadınlardan daha güçlü ve genel olarak daha iyi olduğunu vurgulamaktan da çekinmemişti. *Devlet* eserinden örnek pasajlar verilecek olursa (Rosen ve Wolff, 2006, s.56-58):

“... Genelde erkekler kadınlardan her konuda çok daha iyidir. Ama birçok kadın, birçok konuda, birçok erkekten daha iyidir. Yine de genel kural dediğin gibidir.

...[Kadınlar] sadece, erkeklerden daha güçsüz oldukları için, onlara erkeklere verdiğimiz görevlerden daha hafif görevler vermeliyiz...”

Öğrencisi Aristoteles ise kadınlar konusunda daha açık fikirler ortaya koyar. En başta eşitlik konusundaki düşüncelerinde bu görülür. Her ne kadar ‘politea’dan söz ediyor olsa da, eşitliğin yalnızca *eşitler arası eşitlik* olduğunu söyler. Ve burada bahsettiği eşitler arasında elbette ki kadınlar yoktur.

Aristoteles ayrımın ifade edildiği hiyerarşik ve doğal bir cinsel ayrım kuramı geliştirmiştir: Özellikle üremede erkek ve dişinin rolüyle *biyolojik* alan, sitedeyse erkeklerin ve kadınların yeriyle siyasal alan. Ona göre, örneğin, üremede yalnızca erkek etken rol oynar, çünkü tohumu veren yalnızca odur. Yani o, üretici ilkedir. Oysa dişi yalnızca geleceğin embriyosunun maddesini sağlar. *Politika* eserinde aile kurumunu, başat unsur erkeğin doğal üstünlüğüne ve bağımlı unsur kadının aşağılığına dayandırır ve “her aile monarşik biçimde en yaşlı erkek tarafından yönetilir...” der. Ona göre aile, babanın tek başına yönettiği monarşik bir topluluktur. Buradan, *doğal* olan siyasal olana bağlanır ve erkeğin *doğal* üstünlüğünün ona ‘yasayı yazdırma’, yani siyasal bir düzen kurma görevi yüklediğine varılır. Gerçekten de erkek iktidarı doğal bir gereklilikten çok siyasal bir gerekliliğe cevap vermektedir. Aile topluluğunun çıkarı, onun tek kişi tarafından yönetilmesini gerektirir. Erkek dışıye rehber olabiliyorsa, bunun nedeni aynı zamanda kocanın geleneklere göre kadından daha yaşlı oluşudur. Dolayısıyla, birlikteki ‘sürekli eşitsizlik’, kadının temel bir eksikliğinden çok, yetişkin ve olgun bir erkeği *deneyimsiz* bir kadınla birleştiren aile kurumunun kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Aristoteles mantıksal olarak, erkeğin karısı üzerindeki otoritesinin, bütünüyle doğadan temellendiğini ileri sürdüğü efendi/köle ilişkisinden farklı olarak, siyasal bir iktidar olduğunu düşünmektedir (Agacinski, 1998, s. 33-34-35).

Aristoteles’in *Politika* adlı eserinden örnek verilecek olursa (Rosen ve Wolff, 2006, s. 58-59):

“...Erkek özgür bireyler olan karısını ve çocuklarını yönetir, ama aynı şekilde değil. Karısını bir devlet adamı gibi yönetir, çocuklarını bir kral gibi. Çünkü doğası gereği erkek, koşullar çeşitli nedenlerle doğayla çelişmediği sürece, yönetmeye kadından daha yatkındır... Erkek kadın arasındaki yöneten-yönetilen ilişkisi sürekli... Eğer bir erkek cesur bir kadından daha cesur değilse korkak olduğu kabul edilir ve bir kadın iyi bir erkekten daha saygılı değilse çenebaz olarak kabul edilir. Erkeğin en idaresi kadınınkinden farklıdır; erkeğin görevi getirmek, kadınınki korumaktır.”

Hem Antik Çağ’ın genelinde hem de bu çağın önemli iki düşünürünün fikirlerinde görüldüğü gibi, ‘dışlanma ve daha aşağıda görülmeye’ fikirleri günümüze o günden miras kalan düşüncelerdir. Polisin yapısının olası etkilerinden çok, Platon ve Aristoteles gibi büyük düşünürlerin bu yönlü fikirlere sahip olmaları, belki de, daha sonraki düşünürlerin fikirlerini en çok etkileyen ve bu tür düşüncelerin günümüze taşınmasını sağlayan en temel etkidir.

2.2.Toplum Sözleşmesi mi, Erkek Sözleşmesi mi?

Halk egemenliğinin temel taşı olarak görülen, Hobbes⁵, Locke⁶ ve Rousseau’nun⁷ ortaya koymuş olduğu *toplum sözleşmesi* fikri görünüş itibarıyla, daha öncesinde varolan egemenlik ilişkilerini sona erdirmekte ve ataerkil anlayışın hâkim olduğu monarşi sistemine darbe vurmaktadır. Fakat konu üzerine ayrıntılı düşünüldüğünde ve düşünürlerin birincil eserleri okunduğunda durumun böyle olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Özellikle, kendinden önceki düşünürlerin kadınları görmezden gelmesinin kendilerine yaptığı etki ile -ki bu kesinlikle bir bahane değil-; Hobbes doğa durumundaki güç ve iktidar mücadelesini, Locke mülkiyet, özgürlük ve eşitliği, Rousseau da yine özgürlük ve eşitliği yalnızca ‘erkek’lere atfen ele almış ve dolayısıyla doğa durumunda yok sayılan kadın, sözleşmenin kurulmasında da yok sayılmıştır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Martinich, A.P. (2013), *Thomas Hobbes*, İş Bankası Kültür Yayınları

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Woolhouse, R. (2012), *John Locke*, İş Bankası Kültür Yayınları

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gültekin, V. (2001), *Rousseau*, Kastaş Yayınları

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Hobbes’a göre sözleşme *uyruklar* arasındadır. Fakat buradaki uyruk, aslında daha öncesinde yer alan *paternal* düşünceden farklı olmayan bir şekilde, yalnızca erkekleri kapsayan bir şeydir. Locke’a göre özgürlük ve eşitlik yine yalnızca erkekler arasında var olan değerlerdir. Hatta sözleşmenin kurulmasında temel önemde olan *mülkiyetin korunmasının sağlanması* fikri bunu daha da ön plana çıkarır. Çünkü mülkiyet kadının sahip olamayacağı bir şeydir -sivil toplum içinde- ve hiçbir mülkiyete sahip olmayan kadın herhalde toplum sözleşmesinin kurulmasında da söz sahibi olamayacaktır.

Locke kadınları politik konumdan (kamusal alan) dışlayarak, onları aile yaşamına (özel alan) uygun bulur. Locke, karı-koca arasındaki ilişkileri evlilik ve siyasal ilişkiler olarak ikiye çerçevede ele alır. Erkek ve kadın doğal durumda eşit ve özgür oldukları için kendi istekleri ile bir birlik kurarlar (evlilik). Ancak bu birliğin siyasi bir kimliği yoktur. Evlilik, siyasi kimliğini sivil toplum içinde kazanır ve aile içindeki roller buradaki tanımlamalara göre belirir. Evlilik ilişkileri sürecinde kadın kendi mülkiyet hakkına sahiptir. Ancak sivil toplum içinde kadının mülkiyeti erkeğin nezareti altına girer. Çünkü karı-koca ilişkileri, sivil toplum içinde erkeğin lehine sonuçlanır ve erkek aile birliğini kanunen temsil eder duruma gelir. Aile içi hizmetler kadına ayrılırken, erkek ailenin sivil toplum içindeki yüzünü temsil eder (Çaha, 1996, s. 24-25).

Rousseau ise doğa yasasının ortaya koymuş olduğu erkek üstünlüğünü şu sözlerle açıklamaktadır (Rosen ve Wolff, 2006, s. 60-61-62):

“...Kusursuz bir erkek ve kusursuz bir kadının akıllarındaki benzerlik yüzlerindeki benzerlikten daha fazla olmamalıdır... Erkek güçlü ve etken olmalıdır; kadın zayıf ve edilgen olmalıdır; biri hem güçlü hem iradeli olmalıdır; diğeri ise ona azıcık karşı koymalıdır... Erkeğin erdemi gücünde yatar, o güçlü olduğu için kadını mutlu eder... Güçlü taraf efendidir ama zayıf tarafa bağımlıdır... muhteşem bir doğa yasası yüzünden [bu durum böyledir]. Çünkü doğa, ... erkeği kadının iyi niyetine mahkum etmiştir ve karşılığında onu kadını mutlu etme mecburiyetinde bırakmıştır ki, kadın erkeğin üstün gücü sayesinde ona boyun eğmeyi kabul etsin.”

Görüldüğü gibi Rousseau açık bir şekilde erkeğin kadına olan üstünlüğünü ortaya koymakta ve bunu doğa yasasının doğal bir sonucu olarak görmektedir. Dolayısıyla, oldukça doğaldır ki, sözleşme öncesi durumda kadını erkeğe bağımlı kılan bu fikir sözleşme ile bu durumu sürdürmeye devam edecektir. Zira sözleşme ile toplum kurulduktan sonra bile doğa yasasının etkileri sürecektir. Zaten bunu her bir düşünür de belirtmektedir.

Rousseau’nun üzerinde durduğu bir diğer şey *sivil toplum* alanına ilişkindir. O, bu alanı bireylerin kamu yararını ön plana çıkaracakları ve siyasal haklarını sürdürebilecekleri alan olarak tanımlar. Ancak burada problemlen olan, siyasal hakların yalnızca *yurttaşlara* verilen haklar olmasıdır. Yani kadınları birer yurttaş olarak görmeyen Rousseau, sözleşme ile kurulan sivil topluma, yani kamusal alana da kadınları dâhil etmemektedir. Dolayısıyla kadınların oy verme, düşünce özgürlüğüne sahip olma ve kamu hizmetine bulunma gibi hakları yoktur. Kadın *özel* alana sıkıştırılmıştır, yani eve.

Sözleşme kuramı ile ilgili bir diğer boyut *ataerkil* düşüncenin nasıl dönüştüğü ile ilgilidir. Sözleşme teorisyenleri ataerkil düşünceyi reddediyor gibi görünse de -yukarıdaki bilgilerin de ışığında- aslında reddettikleri ataerkil düşüncenin yalnızca bir bölümü, yani ‘baba hakkı’dır. Ancak ataerkil iktidarın tamamlayıcısı olan ‘erkek hakkı’ tamamen saklı kalmıştır. Kısaca, sözleşme teorisyenleri baba haklarını reddettiler, fakat evliliğe ilişkin ataerkil erkek haklarını -ki evlilikten doğan veya cinsel haklar babalık hakkından önce gelmek zorundadır- tuttular ve aynı zamanda dönüştürdüler (Pateman, 2004, s. 124). Üstelik evliliğe dair bu hak bizzat cinsellik üzerinden ortaya konularak, erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyeti bir de bu yönden ön plana çıkarıldı.

Rousseau *cinsel üstünlük* üzerine şu fikirleri ortaya koymaktadır (Rosen ve Wolff, 2006, s. 60-61-62):

“Eğer kadın erkeğe boyun eğmek ve onu mutlu etmek için yaratılmışsa, kendini erkek için çekici kılmalı ve onu öfkelenmemelidir; kadının gücü çekiciliğindedir ve çekiciliğiyle erkeği gücünü keşfetmeye ve kullanmaya zorlamalıdır. Bu gücü ortaya çıkarmanın en emin yolu, karşı koyarak güç kullanmayı gerekli kılmaktır. Böylelikle gurur arzuların yardımına koşar ve her ikisi de diğeri için zaferiyle mutlu olur. Bu, saldırının ve doğanın güçlü cinsi fethetmesi için zayıf cinse verdiği utanç ve iffet silahlarının kaynağıdır... Erkekler mutluluklarının adil bir seksteki iyi niyete sandıklarından daha fazla bağlı olduklarını keşfetmişler ve bu iyi niyeti kadınları iltifatlarla ödüllendirerek güvence altına almışlardır.”

Rousseau’nun belirttiği fikir, kadının, erkeğin gücünü fetişleştirme görevini üstlendiği yani, kadının adeta araçsallaştırıldığı ve bunun meşru kılındığı bir fikirdir.

Rousseau’ya göre kadın bedeni, denetlenemez doğal süreçlere ve tutkulara boyun eğer; o, kadını sivil topluma uygun şekilde eğitilebilir olmak için gereken akıldan ve ahlaki karakterden yoksun bırakır (Pateman, 2004, s. 135).

Bir diğer vurgulanması gereken şey, sözleşmenin babalar ve kocaların yanı sıra erkek kardeşler tarafından yapılıyor olmasıdır. Zira her baba bir koca ve erkek kardeştir. Pateman’ın deyişiyle (2004, s. 129):

“...Erkeklerin baba olarak siyasal bir yeri yoktur artık. Fakat babalar, aynı zamanda kocalardır ve bir diğer bakış açısından, toplumsal sözleşmeye katılanlar oğullar ya da erkek kardeşlerdir. Sözleşme, erkek kardeşler ya da bir “kardeşlik” tarafından yapılır. Kardeşliğin tarihsel olarak ortaya eşitlik ve özgürlükle aynı zamanda çıkması tesadüf değildir; tam da kastettiği şey, yani erkekler arasındaki kardeşlik (brotherhood) olması da.”

Kısaca sözleşme, ataerkil sivil toplumu ve erkeklerin kadınlar üzerindeki modern tayin edici yönetimini kurar. *Tayin etmek* ve *sözleşme* genellikle zıt kutuplar gibi görülür fakat toplumsal sözleşme cinsel bakımdan hem biçim olarak (erkek kardeşler tarafından yapılır) hem de içerik olarak (ataerkil bir kardeşlik hakkı tayin edilir) tayin edicidir. Sivil bireyler kardeşlik bağlarıyla bağlıdırlar, çünkü erkekler olarak sözleşmeyi onaylamakla ortak bir çıkarı paylaşırlar. Bu sözleşme onların ataerkil erkeklik haklarını meşrulaştırır ve kadınların itaatinden maddi ve psikolojik fayda sağlamalarına izin verir (Pateman, 2004, s. 133-134).

2.3. Demokrasinin Eksikliklerine Bakış

Kadının dışlanması, daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, demokrasinin doğuşundan itibaren görülebilen bir olgudur. Geçmişten günümüze geldiğinde, bu algıda bir *iyileşme* eğilimi görülmekle birlikte, bu *dışlanma* halen tam olarak son bulmuş değil.

Kadınların kamusal alanın dışına itilmelerinin ve siyasete katılmalarının önlenmesinde kullanılan en işlevsel meşrulaştırıcı gerekçe, ataerkil ideolojinin doğa-kültür ayrımına dayanarak kadınları doğa ile özdeşleştirilmesi; buna karşılık, erkeklerin, uygarlığı ve kültürü temsil ettiğinin kabulüydü. Böylece erkeklerin işi kültür ve uygarlığı yaratmak, kamusal alanda otorite kullanmak ve yönetmek, yani siyaset yapmak; kadınları ise ev ve aile içinde kalıp çocuk doğurmak olarak belirleniyordu (Berktaş, 2011, s. 121).

Oldukça erken bir dönemde, 1500'lerde, dinsel feminizm ile kadınlar arasında başlayan kıpırdanmalar, 19. yüzyıla kadar herhangi bir demokratik hak talebine dönüşmedi. 19. yüzyıldan itibaren ise zaten varolan haklarını elde etme çabaları görmezden gelindi⁸. Nitekim haklara verilen isim bile kadınların dışlanmışlığını gözler önüne seriyordu: *rights of man*.

Demokratik bir devrim olduğu tüm çevrelerce vurgulanan Fransız Devrimi boyunca da kadınlar hem bireysel olarak, hem de dernekleri aracılığıyla kitlesel olarak mücadele ettiler. Ancak devrimden kısa bir süre sonra, bilinçli bir biçimde susturuldular. Burjuva demokratik devrimi, henüz kadınlara ve mülksüzlere de demokrasi tanıyacak kadar *demokrat* değildi (Berktaş, 2011, s. 122).

Görüldüğü gibi, önce açık açık, sonra daha ince yollarla tam yurttaşlık saflarından dışlanan kadınlar, taleplerini yalnızca bir adalet meselesi olarak değil, dünyayı dönüştüren bir görüş olarak da dile getirmişlerdir. Onlar, kamusal olan ile özel olan arasına kesin bir ayırım çizdiği çeken bir dizi güçlü uzlaşma politikası dışında tutulduklarını belirtmiş ve erkek retoriğinin tantanasına son vermek, gereksiz hiyerarşileri yıkmak, karar sürecini kadınlara açmak gibi demokrasi pratiklerini radikalleştirme vaadinde bulunmuşlardır (Phillips, 1995, s. 12-13).

Özellikle bugün demokrasilerin en büyük problemleri, hâkim olan erkek merkezli tarih anlayışı, kadınların siyasette etkin olarak yer alamayışı, erkek ile eşit görülmemesi, kadına karşı şiddetin engellenememesi, kadının meta haline getirilmesi ve iş hayatında daha fazla ezilmesi gibi durumlardır. Ve günümüz demokrasileri *liberal* olarak tanımlandığından, aslında bu problemler 'liberal demokrasi'nin problemleridir. Dolayısıyla, asıl tartışılması gereken de liberal demokrasinin çıkmazı ve buna karşı ortaya konulan fikirlerdir.

Liberalizm⁹, bireyi hiyerarşik örgütlenmeleri pekiştiren siyasal yapıların baskısından kurtarmayı amaçlayan bir toplumsal ve siyasal düzen oluşturmayı amaçlar. Liberal teoriye göre bireyler, toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak bazı haklara sahiptirler. Ama bu tür özgürleştirici formülasyonlar, hala, güçlü bir öge olarak ataerkilliği içinde barındırmaya devam etmektedirler. 19. yüzyıl liberal düşüncesi, kamusal ve özel alanlar arasındaki vazgeçilmez ayırım temelinde, özgürlük alanının bireyin özel yaşantısında, aile içinde olduğunu varsayar. Kamusal alan hem zorunluluğun, hem de -daha önce belirtildiği gibi- erkeklerin alanıdır. Bunun yanında birey -yani *erkek*-, ailenin özel alanında özgürlüğünü kısıtsızca kullanabilir (Berktaş, 2011, s. 125-126).

Bu görüşe, demokratik ülkeler sıralamasında birinci olabilecek bir ülkeden, İngiltere'nin geçmişinden örnek verelim (Berktaş, 2011, s. 125):

"Genel oy hakkı... 1928'de tanındı, ama kadınlar, çocukların velayeti konusunda erkeklerle eşit haklara ancak 1973'te kavuştular; boşanmada eşitlik de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sağlanmakla birlikte... 19. yüzyılda kadınlar babalarının ve kocalarının mülkü sayılıyorlardı... Kadınların, kocalarının mülkü olarak görülmesinin belki de en çarpıcı örneği, gene İngiltere'deki "karı satışı" geleneğidir. Gelenek uyarınca, karısından kurtulmak isteyen ve boşanma olanağı olmayan ya da bu yolu pahalı bulan koca, karısını açık artırmaya çıkarır ve kadın en yüksek fiyatı ödeyen erkeğe satılırdı... Koca, karısının boynuna bir kayış takarak onu müzayede yerine götürürdü."

Feministler, günümüz (liberal) demokrasilerinin bu geçmişi sebebiyle, halen *eril* fikirlerden kurtulamadığını söylemektedir (Phillips, 1995, s.27). Özellikle, liberal teorisinin bedensizleştirilmiş rasyonel bireyin ve kadınları kamusal alandan dışlayan klasik kamusal-özel alan ayrımının, geleneksel ataerkil cinsiyet ayrımcılığını pekiştirdiğini belirterek farklı bir yurttaşlık anlayışının gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Örs, 2008, s.105). Feministlerin bir diğer eleştirisi demokrasi kuramcılarının yöneliktir. Örneğin, Habermas'ın dâhil olduğu çağdaş normatif etik ve politika teorileri, cinsiyet konusuna karşı körelmiştir. Yani bu teoriler, farklı sorunları, yaşamın bütün alanlarında kadın özenlere karşı erkeklerin deneyimlerindeki farklılıkları görmezden gelerek, toplumsal yaşam alanı içerisinde erkeklerin kadın üzerindeki tahakkümünü gizlemektedir (Benhabib, 1999, s. 90-92).

⁸ Ayrıca bkz: Walters, Margaret (2009), *Feminizm*. Dost Kitabevi Yayınları

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Heywood, A. (2006), *Siyaset*. Liberte Yayınları

DEMOKRASİ VE KADIN: “BİR DIŞLANMA SERÜVENİ”

Merve KARAMANLI

Feministler, liberallerin hükümete getirdikleri sınırlamaların yalnızca bireysel özgürlükleri korumaya yönelik olmadığını, aynı zamanda demokrasinin kendisini gülünç duruma düşürebilecek büyük bir eşitsizliği ayakta tuttuğunu da belirtmektedir. Örneğin, eşit oy hakkı politik kararlar üzerinde eşit bir etkiyi garantilemez, çünkü politika için kullanılan kaynaklar orantısız bir şekilde bazı grupların lehinedir (Phillips, 1995, s. 27). Ve bu ayrıcalıklı gruplar içinde yer alanlar elbette ki erkeklerdir -erkeklerle eşit olmanın bir şey ifade etmediği burjuva kadını hariç tutulursa-.

Yine, birçok kadın, eskiden sahip olmadığı oy kullanma hakkını elde etmiş olsa bile en yakınında bulunan erkeğin baskısıyla bu hakkı belli yönde kullanmaya zorlanabilmektedir. Bu durum, aslında, Antik Yunan’dan günümüze kadar taşınan ve sözleşme fikri ile liberal demokrasinin temelini oluşturan erkek merkezli bakışın bir ürünüdür. Nitekim liberal demokrasiye yöneltilen eleştirilerin çıkış noktası, daha önce de belirtilmiş olan, kamusal alan özel alan ayrımını sistemleştirerek demokrasinin temelini oturtmasıdır. Buna göre, devlet yalnızca kamusal alanın belli kesimlerine müdahalede bulunmalı ve özel alana karışmamalıdır. Bu durum, aslında, Dahl’ın ‘demokrasinin arzulanır sonuçları’(?) adını vererek sıraladığı değerlerin içini en baştan boşaltan bir şeydir. Öncelikli olarak belirtilen ‘zorbalığı önlemek’ maddesi bu ayırım ile tamamen hayal haline gelecektir. Özel alan içerisinde kadına şiddet uygulayan erkeğe karşı devlet bir yaptırım uygulayamayacak mıdır? Eğer uygulayacaksa, ‘özel alana karışmama ilkesi’ne ne olacaktır? Veya uygulamayacaksa, *temel haklara sahip olma* durumu yalnızca erkeklerin sahip olduğu bir değer olarak kalmayacak mıdır? Tüm bu sorular, *en mükemmel* olduğu söylenen liberal demokrasinin çelişkilerinden başka bir şey değildir.

Yine, ‘demokrasinin gerekleri’nden sayılan *ahlaki özerklik* konusunda da sıkıntılar mevcuttur. Zira bu özerklik özellikle de toplumsal değerler tarafından çerçeveleri belirlenen ve erkeklerle özgü bir özerkliktir. Çünkü kadın olmak belli toplumsal kalıplar tarafından kısıtlanmaya ve birtakım ritüelleri yerine getirmeye mecbur kalmak demektir. Bu toplumsal cinsiyetçi yaklaşım, *demokratik* rejimlerin içinde bulunduğu en büyük çıkmazlardan biridir. Zira toplumsal algıda bir dönüşüm gerçekleştirilememekte, daha doğrusu, devlet de aynı eril geleneğe sahip olduğundan, tüm bunlar doğal bir yaklaşımın gibi görülmektedir.

Gereklik olarak görülen bir diğer değer ‘temel kişisel çıkarların korunması’dır. Demokratik devlet bunu üstlenmekle görevlidir. Ancak, devletin kadınların çıkarlarını koruyamadığı -ki bu gerçektir- düşünülüyor olacak ki(!), eskiden gelen bir gelenekle, erkeğe hem kendi çıkarlarının hem de onun en yakınında bulunan kadının çıkarlarının koruyucusu gözüyle bakılmaktadır. Toplumda kadına ‘erkeğin namusu’ gözüyle bakılmasının sebeplerinden biri de şüphesiz budur. Bu durum, kadının metalaştırılması ve erkeğin adeta kadının sahibi olarak görülmesinin bir yansımasıdır.

Ortaya konulan tüm bu sebeplerle, feminist hukukçular liberal devletin ‘hukuken eril’ olduğunu ve hukuk ile toplum arasındaki ilişkide erkek iktidarının bakış açısını benimsediğini ileri sürmektedirler. Liberal (demokratik) devlet, tarihsel olarak yerleşik hiyerarşileri sorgulayan demokratik mücadeleler ile feodal devletin yerini almış olsa bile, kadınların insan haklarını orta çağların karanlığında bırakmayı yeğlemiştir. “Evi, İngiliz erkeğinin şatosudur” diyen İngiliz deymi, bu iktidarın ataerkil ve feodal karakterini *veciz* bir şekilde ifade etmektedir (Berktaş, 2011, s. 127).

3.Sonuç

Oldukça eski bir tarihe sahip olan ‘kadının dışlanmışlık serüveni’, eski olduğu kadar, hayatın her alanında etkin bir rol üstlenmeye de devam etmektedir. Bu serüven, kutsal ve kadim bir demokrasi olduğu herkes tarafından kabul edilen Atina’da başlamıştı. Ve demokrasinin temel referans noktası olarak gösterilen yerde bile böylesine bir dışlanmışlığın varolması, aslında demokrasinin daha doğuştan problemli bir kavram olduğunu ortaya koymaktaydı. Sonraki yüzyıllarda ortaya konulacak olan sözleşme fikrinde ise, kadının dışlanmışlığı hukuksal bir çerçeveye oturtularak devam ettirildi. Yani dışlanmışlık meşrulaştırılmış ve yalnızca şekil değiştirmişti. 20. yüzyılda başlayan *demokratikleşme* -ki ne kadar demokratikleşildiği soru işaretidir- dalgasıyla birlikte ise kadına yıllardır savaş verdiği haklar anayasal düzeyde verilmeye başlandı. Fakat bu, ne kadar çözüm getirdi?

Kadının anayasal düzeyde birtakım haklara kavuş(*turul*)ması demokrasi savunucuları -ve özellikle de liberaller- arasında sanki kadının tüm problemleri çözülmüş gibi algılandı. Fakat hakların anayasal düzeyde verilmesi ile hiçbir şeyin, hatta ‘güvence’nin bile sağlanamadığı açıktı. Sorunun merkezi toplumsal hayatın her alanına hâkim olan eril düşünce yapısıydı ve esas çözüme kavuşturulması gereken buydu.

Günümüz -liberal- demokrasilerinin içinde bulunduğu en büyük çıkmaz olan kamusal alan-özel alan ayrımı öncelikli olarak dönüştürülmesi ve yeniden ele alınması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yapılması gereken, bu ayırımın silikleştirilerek kadının özel alan dışına çıkması ve kendi varlığını yeniden keşfedebilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Yine, kadına yönelik şiddetin en yaygın olarak görüldüğü ailedeki iktidar odaklı bakışın kırılması da buradan geçmektedir. Kendi ayakları üzerinde durabilen ve söz sahibi olabilen kadın aile içerisinde de belli bir saygınlığa sahip olabilecektir. Ancak tüm bu temennilerin gerçekleşmesi eskiden beri hâkim olan eril toplumsal pratikler içerisinde ne kadar mümkündür? Kullandığımız dile, edebiyata, tarihe, gelenek ve göreneklere ve tüm bunların etkisiyle hukuka yansıyan bu düşünce ne kadar aşılabilir?

Son tahlilde yapılması gereken, toplumsal hayata, dile ve yazılmış tüm metinlere hâkim olan eril söylemin her iki cinsi de kapsar şekilde değiştirilmesi ve bu alanların, kadınların da dâhil olabileceği bir şekilde yeniden düzenlenmesidir. Daha önce söylenildiği gibi; amaç, erkeklerin dışlanması veya kadının ön plana çıkarılması değil, birlikte paylaşılan evrende birlikte yer alabilmek ve böylelikle kadının ikincil rolüne son vermektir. Bu bağlamda, kadınlar -ve elbette konuyla ilgili erkekler- kendi benliklerinden, yani kadınlıklarından sıyrılmadan bu dönüşümün gerçekleşmesi yolunda adımlar atmalı ve kolektif bir kadın bilinci oluşturmalarıdır. Erkek merkezli bakıştan kurtulmak ancak bu bilincin topluma yayılmasıyla ortaya konacak ve böylelikle kadının dışlanmışlığı probleminin aşılması yolunda adımlar atılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2011-der.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları
- Benhabib, S. (1999) çev: Mehmet Küçük, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Berkcan, U. (2005), *Demokrasi Kuramları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
- Berktaş, F. (2011). *Politikanın Çağrısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınları
- Dahl, R. (2001) çev: B. Kadioğlu, *Demokrasi Üstüne*. Phoenix Yayınları
- Erdoğan, M. (2003), *Anayasal Demokrasi*. Siyasal Kitabevi
- Homeros, (2003) çev: A. Erhat-A. Kadir, *Odysseia*. Can Yayınları
- Lipson, L. (1993) çev: M. Erdoğan, *Demokrasinin Felsefesi*. Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar, Ankara
- Örs, B. (2008-der.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Pateman, C., (2004). Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme. Keane, J. (der.), *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. Yedi Kıta Yayınları (s. 119-147)
- Phillips A. (1995) çev: A. Türker, *Demokrasinin Cinsiyeti*. Metis Kadın Araştırmaları
- Pustu, Y. (akt.-2005), *Yerel Yönetimler ve Demokrasi*. Sayıştay Dergisi, sayı:57, s:121-134
- Rosen, M., Wolff, J. (2006) çev: S. Çalışkan, *Siyasal Düşünce*. Ankara: Dost Kitabevi
- Sartori, G. (1996) çev: T. Karamustafaoğlu- M. Turkan, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Yetkin Yayınları
- Schmidt, M.G. (2001) çev: M.E. Köktaş, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları
- Şenel, A. (2011), *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Bilim ve Sanat Yayınları
- Touraine, A. (2005) çev: O. Kural, *Demokrasi Nedir?*, Yapı Kredi Yayınları

This page intentionally left blank.